

Vlaams
Parlement

stuk **1499** (2011-2012) – Nr. 1
ingediend op 21 februari 2012 (2011-2012)

Advies

van het Vlaams Vredesinstituut

over honderd jaar Eerste Wereldoorlog
in het teken van vrede

**vlaams
vredesinstituut**

2 februari 2012

**Advies: Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken
van vrede**

De Vlaamse overheid en het Vlaams Parlement zijn sinds enkele jaren bezig met de voorbereidingen van de komende eeuwherdenking van de Eerste Wereldoorlog in 2014-2018. Uit de plannen blijkt dat beide zich volmondig achter de idee scharen dat de herdenkingen een vredesgedachte moeten uitdragen. In een onderzoeksrapport dat in november 2011 gepubliceerd werd, gaat het Vlaams Vredesinstituut kritisch na hoe deze doelstelling gerealiseerd kan worden. Op basis van dit rapport formuleert Vredesinstituut in deze nota adviezen over een aantal specifieke aandachtspunten, zoals de noodzaak van een coherente visie op vredesgezinde oorlogsherdenking, de rol van historici in het herdenkingsproject, en het beleidsdomeinoverstijgende karakter van het project.

1 Toelichting bij het advies

De eeuwherdenking van de Eerste Wereldoorlog in 2014-2018 brengt sinds enkele jaren heel wat actoren in beweging. Op verschillende niveaus worden plannen opgemaakt en budgetten vrijgemaakt voor allerlei herdenkingsprojecten en –initiatieven. De Vlaamse Regering heeft een grootschalig herdenkingsproject opgezet dat onder meer de beleidsdomeinen buitenlands beleid, toerisme, onroerend erfgoed, onderwijs, media en cultuur omvat. De overheid stelt daarbij voorop dat de herdenkingen ook relevant moeten zijn voor de hedendaagse samenleving. Zo moet het project er niet alleen toe leiden dat de naam Vlaanderen internationale zichtbaarheid krijgt en dat er gestreefd wordt naar een aanzienlijke toename van het vredestoerisme in (West-)Vlaanderen, het is ook de bedoeling om de herdenking te verbinden met het vredethema.¹

Met zijn resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende herinnering aan de Eerste Wereldoorlog van 2009 heeft het Vlaams Parlement mee het kader uitgetekend van de eeuwherdenking van de Eerste Wereldoorlog. In deze resolutie riep het parlement de Vlaamse Regering onder meer op om de herdenkingen in 2014-2018 zowel beleidsdomeinoverstijgend als in overleg met andere beleidsniveaus (federaal, provinciaal, lokaal) op te zetten, en de vredesboodschap centraal te plaatsen.²

Begin november 2011 publiceerde het Vlaams Vredesinstituut het onderzoeksrapport 'Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede'.³ In dit rapport onderzocht het Vredesinstituut hoe de doelstelling om de herdenking van de Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede te plaatsen, gerealiseerd kan worden. Dat gebeurde op twee manieren. Ten eerste werd door middel van een bevraging bij stakeholders en praktijkdeskundigen nagegaan hoe herdenkingen in de concrete praktijk een vredesgedachte kunnen overdragen.⁴ Ten tweede werd een kritisch kader uitgewerkt dat aangeeft onder welke voorwaarden overheden zich op een historisch verantwoorde manier kunnen engageren in herdenkingen. In deze adviesnota wordt dieper ingegaan op enkele specifieke aandachtspunten zoals de noodzaak van een coherente visie op vredesgezinde oorlogsherdenking, de rol van historici in het herdenkingsproject, en het beleidsdomein en –niveau-overstijgende karakter van de eeuwherdenking.

1.1 Een coherente visie op vredesgezinde herdenking

Hoewel de manier waarop de Eerste Wereldoorlog vandaag herdacht wordt in een aantal opzichten nog sterk lijkt op de herdenkingspraktijken die in de eerste decennia na de oorlog tot stand kwamen, is er ook veel veranderd. Formele plechtigheden spelen bijvoorbeeld nog een betekenisvolle rol, maar daarnaast zijn kanalen zoals herinneringstoerisme, onderwijs, cultuur en de media steeds belangrijker geworden. Door het geleidelijk verdwijnen van de laatste directe getuigen moet de herinnering aan de oorlog doorgegeven worden door en aan mensen die steeds verder in de tijd verwijderd zijn van de gebeurtenissen die ze herdenken. Deze overdracht van het 'collectieve geheugen' die tijdens herdenkingen gebeurt, gaat steeds gepaard met de overdracht van bepaalde ethische en politieke waarden. Dit maakt dat de verhouding tussen herdenking en geschiedenis niet altijd vanzelfsprekend is. Oorlogsherdenkingen zijn dan ook complexe maatschappelijke fenomenen. Daarom is het raadzaam dat overheden die zich in herdenkingsprojecten engageren terdege reflecteren over hun visie op herdenkingspolitiek. Dit geldt zeker wanneer ze aan herdenkingsprojecten een actuele invulling willen geven, zoals het uitdragen van een vredesboodschap. In deze paragraaf dragen we enkele bouwstenen aan die van belang zijn in het uitwerken van een coherente visie op vredesgezinde oorlogsherdenking.

Oorlogsherdenking in het teken van vrede

In Vlaanderen bestaat bij een groot aantal actoren (zoals overheden, onderwijsinstellingen en erfgoedwerkers) het verlangen om aan de herdenking van de Eerste Wereldoorlog een actuele relevantie te geven, in het bijzonder door er een vredesboodschap aan te koppelen. Vanuit historisch oogpunt is dit echter niet vanzelfsprekend. Het risico bestaat dat de geschiedenis op een anachronistische wijze benaderd wordt, meer bepaald omdat de blik op het verleden te zeer bepaald wordt door de actuele boodschap die men wil overdragen. De nodige voorzichtigheid is dus geboden (zie paragraaf 2.2).

Oorlogsherdenkingen kunnen op verschillende manieren met het vredesthema verbonden worden. Een 'expliciete' benadering komt er op neer dat de vredesboodschap uitdrukkelijk als rode draad doorheen het hele herdenkingsproject geweven wordt, bijvoorbeeld door slagzinnen als 'Nooit Meer Oorlog' op infoborden op sites en in brochures aan te brengen. Een tweede benadering opteert voor een meer subtiele, 'impliciete' aanpak, die gebaseerd is op het vertellen van (zo divers mogelijke) verhalen over soldaten en burgers die in hun dagelijkse leven de impact van de oorlog ondergingen. Daarbij is het van belang dat het grotere historische kader en de structurele dynamieken die de oorlog mogelijk maakten niet aan de aandacht ontsnappen. Vervolgens gaat deze benadering ervan uit dat deze verhalen, die de oorlog in hun complexe werkelijkheid tonen, de aanzet vormen tot een bredere reflectie over oorlog en een besef van de waarde van vrede doen ontstaan. Aldus maakt deze benadering het oorlogsverleden niet alleen herkenbaar en identificeerbaar voor mensen vandaag, maar wordt het ook mogelijk de herdenking van de oorlog in een hedendaagse context relevant te maken. Zo kan de aandacht voor de diverse culturele achtergronden van de soldaten die in de oorlog vochten bijvoorbeeld helpen om met de herdenkingen een brug te slaan naar de hedendaagse samenleving. Uit de bevraging die het Vlaams Vredesinstituut uitvoerde bij een groep praktijkdeskundigen blijkt dat de

impliciete benadering van vredesgezinde oorlogsherdenking op een vrij grote instemming kan rekenen.

De complexe diversiteit van oorlogsherdenking

De Eerste Wereldoorlog wordt door verschillende tradities herdacht. Elk van die herdenkingstradities doet op zijn eigen manier een beroep op het oorlogsverleden. Vaak worden daarbij ook andere boodschappen overgedragen dan de vredesgedachte. In de Westhoek bijvoorbeeld bestaan Britse, Duitse, Belgische, Vlaamse en lokale herdenkingstradities naast elkaar. Voor vredesgezinde herdenkingen stelt zich de vraag hoe ze met deze complexe diversiteit moeten omgaan. Welke positie moeten ze bijvoorbeeld innemen ten aanzien van herdenkingsrituelen en memorialen die gekenmerkt worden door een militair-patriottische symboliek? Moeten deze andere vormen bekritiseerd of zelfs – waar mogelijk – hervormd worden? Of moet er ruimte bestaan voor allerlei soorten herdenkingspraktijken?

Het Vredesinstituut beargumenteert in zijn rapport dat het weinig zin heeft om op alle herinneringsplaatsen, monumenten en rituelen een vredesboodschap te willen inschrijven, zeker als die er historisch nooit aanwezig was. Om daadwerkelijk vredesgezind te zijn, moeten herdenkingen niet alleen een eigen vredesboodschap uitdragen, maar ook streven naar een vredevolle herdenkingscultuur. Dat houdt in dat erkend wordt dat mensen en groepen soms heel diverse verhalen over het verleden vertellen en aan herdenkingen van historische gebeurtenissen heel verschillende invullingen geven. Een vredevolle herdenkingscultuur impliceert ook dat deze verschillende herinneringsnarratieven gerespecteerd worden en dat er naar een open dialoog tussen verschillende tradities gestreefd wordt. In deze zin kan een vredevolle herdenkingscultuur metaforisch voorgesteld worden als een onderhandelingstafel: het collectieve geheugen van samenlevingen is het onderwerp van een voortdurend gesprek. Uiteraard kunnen de gesprekken aan de onderhandelingstafel van de herinnering soms bits verlopen, maar in het kader van een vredevolle herinneringscultuur is het belangrijk aan de tafel te blijven plaatsnemen, niet alleen om de centrale boodschap van de eigen herdenkingstraditie te verduidelijken en uit te dragen, maar ook om mogelijke spanningen en conflicten met andere tradities te adresseren.

Deze benadering van een vredevolle herdenkingscultuur impliceert overigens geen relativistische houding, noch ten aanzien van collectieve herinnering, noch van geschiedenis. Aan de onderhandelingstafel van de herinnering kan te allen tijde een open en kritisch debat aangegaan worden over de historische interpretaties en de morele keuzes die aan de verschillende herdenkingstradities ten grondslag liggen. Zo kan bijvoorbeeld blijken dat sommige herinneringsnarratieven de toets van de historische kritiek niet kunnen doorstaan.

Het uitdragen en implementeren van de Vlaamse herdenkingsvisie

In het voorgaande werden enkele elementen aangegeven om inhoud te geven aan het Vlaamse, vredesgezinde herdenkingsbeleid. Hoe kan de Vlaamse overheid deze vredesgezinde visie op herdenking nu uitdragen en implementeren? Het Vredesinstituut suggereert drie stappen. Ten eerste kan de overheid een visietekst opstellen waarin ze de premissen en krachtlijnen van haar

herdenkingsfilosofie kenbaar maakt. Deze visietekst kan in verschillende communicatievormen (op de eigen website, in brochures, beleidsnota's) hertaald worden en in de publieke sfeer verder uitgedragen worden door de politieke verantwoordelijken (bijvoorbeeld in speeches en in interviews). Ten tweede gaat het erom deze herdenkingsfilosofie, waar mogelijk en voor zover dat binnen de bevoegdheden en de werkingsradius van de Vlaamse overheid ligt, op een coherente en doordachte manier te implementeren. Dat kan bijvoorbeeld wanneer de overheid subsidies vrijmaakt voor herdenkingsprojecten. In het bredere herdenkingsveld, dat uiteraard ver voorbij de werkingsradius van de Vlaamse overheid gaat, kan de overheid op een open en respectvolle wijze de eigen herdenkingsfilosofie uitdragen en andere actoren, zowel op Vlaams, Belgisch als internationaal niveau, sensibiliseren over de wijze waarop zij de Eerste Wereldoorlog wil herdenken.

1.2 De rol van historici in de herdenking van de Eerste Wereldoorlog

De verhouding tussen publieke herinnering en geschiedenis is niet altijd even vanzelfsprekend. Beide hebben natuurlijk een nauwe band met het verleden, maar ze vallen niet samen. Soms staan ze zelfs op gespannen voet met elkaar. Hoewel historici niet betwisten dat herdenkingen een legitieme activiteit van de overheid zijn en dat herinneringsinitiatieven antwoorden kunnen bieden op bepaalde maatschappelijke behoeften, staan ze kritisch ten opzichte van publieke herinneringsinitiatieven die het verleden als middel inzetten om een hedendaagse politieke boodschap of morele les kracht bij te zetten. Hiermee ontstaat volgens hen namelijk het gevaar dat het verleden op een eenzijdige of anachronistische manier geïnstrumentaliseerd wordt: alleen die elementen uit de geschiedenis dreigen aangehaald te worden die de actuele boodschap ondersteunen. Ook naar aanleiding van het project '100 jaar *Groote Oorlog*' hebben enkele historici zich al kritisch uitgelaten. Zo werd tijdens een studiedag in juni 2011 opgemerkt dat het herdenkingsproject "door het institutionele kader en de financieringsstructuren [...] vandaag onvermijdelijk een eenduidig Vlaams project [is]", waardoor niet alleen een "spanningsveld met de Belgische historische realiteit van 1914-1918" ontstaat, maar ook het "gevaar bestaat dat concrete projecten en initiatieven gebruikt worden om doelbewust de Vlaamse identiteit te versterken". Dit is een probleem "omdat hier het verleden wordt gemanipuleerd om het daarna (expliciet) te gebruiken voor hedendaagse politieke doeleinden".⁵ Sommige historici hebben ook kritische bemerkingen geformuleerd bij "het radicale pacifistische discours dat aan de herdenking gekoppeld wordt". Het probleem hier is dat de "gemeenplaats dat de Eerste Wereldoorlog 'absurd was en nergens over ging' niet bijdraagt tot een beter begrip van wat de mensen toen bezielde". Verder blijkt uit de kritieken ook dat historici het gevoel hebben dat ze tot nu toe onvoldoende betrokken werden bij de uitwerking van het Vlaamse project.⁶

Het Vredesinstituut is van oordeel dat met de kritische bemerkingen van historici rekening moet worden gehouden. Door hun kritische opmerkingen in aanmerking te nemen als een aanleiding voor verdere reflectie, kan het herdenkingsproject alleen maar winnen aan inhoudelijke verdieping. Bovendien stelt het Vredesinstituut dat historici nauwer betrokken moeten worden bij het herdenkingsproject, bijvoorbeeld door hen uit te nodigen voor selectiejury's voor het toekennen van subsidies. Een adviescomité dat het geheel van het project vanuit

wetenschappelijk oogpunt adviseert kan de wetenschappelijke onderbouw van het project waarborgen.

Dit alles betekent echter niet dat een vredesgezinde herdenking van de Eerste Wereldoorlog volgens het Vredesinstituut onmogelijk is. Cruciaal is echter wel *hoe* deze herdenkingen met het oorlogsverleden omgaan. Een benadering waarbij het verleden louter als middel ingezet wordt om een hedendaagse doelstelling te bereiken, moet vermeden worden omwille van het gevaar van een eenzijdige of anachronistische instrumentalisering van de geschiedenis. Om te vermijden dat de boodschap bepaalt hoe we naar het verleden kijken, pleit het Vredesinstituut voor een benadering van het verleden zoals die in de voorgaande paragraaf al beschreven werd. Daarbij wordt vertrokken van het complexe verleden zélf. Over het 'weerbarstige' oorlogsverleden moeten zo veel mogelijk én zo divers mogelijke verhalen verteld worden, bijvoorbeeld over het leven en overleven van burgers en soldaten, over de spanningen en conflicten die door de oorlog tussen en binnen samenlevingen ontstonden, enz. Ook de verhalen over de multiculturele en koloniale aspecten van de Eerste Wereldoorlog en het gegeven dat er tussen de frontsoldaten niet alleen slachtoffers maar ook avonturiers en daders zaten die de oorlog als een groot avontuur zagen, kunnen in deze benadering hun rechtmatige plaats krijgen. Deze maken immers integraal deel uit van de verhalen die over de Eerste Wereldoorlog – en bij uitbreiding over alle oorlogen – verteld kunnen en moeten worden. Door de complexe werkelijkheid van de oorlog in beeld te brengen, ontstaat ook een besef van de impact van de oorlog, die een reflectie over de waarde van vrede kan doen ontstaan. Het herdenken van de oorlog vormt zo de aanzet tot een bredere reflectie over oorlog en tot een motivatie om ook vandaag aan vrede te werken. In deze benadering ontstaat de vredesgedachte met andere woorden van onderuit: door verhalen te vertellen over soldaten, burgers en kinderen die de destructieve gevolgen van de oorlog in hun dagelijkse leven ervaren hebben.

1.3 Een project dat beleidsdomeinen overstijgt

Met de herdenking van honderd jaar Eerste Wereldoorlog heeft de Vlaamse overheid de uitgesproken ambitie om een beleidsdomeinoverschrijdend project op te zetten. Het project omvat dan ook meerdere luiken, die aansluiten bij diverse Vlaamse bevoegdheidsdomeinen zoals buitenlands beleid, onroerend en cultureel erfgoed, toerisme, onderwijs, cultuur en media.⁷ Met de uitwerking van enkele luiken is de Vlaamse overheid al goed opgeschoten, in het bijzonder m.b.t. de internationale dimensie van het project, toerisme en onroerend erfgoed. Wat het internationale aspect betreft heeft de Vlaamse overheid zich bijvoorbeeld geëngageerd in verschillende internationale projecten en plannen, zoals het ondertekenen van een '*International Declaration on Flanders Fields*', waarin Vlaanderen samen met zijn internationale partners oproept de herinnering aan de Eerste Wereldoorlog levend te houden, en het plan om de landschappen van de Somme, de Marne en de IJzer te laten erkennen als UNESCO Werelderfgoed. In het beleidsdomein toerisme werd in 2010 al 15 miljoen euro bestemd voor de subsidiëring van 44 toeristisch-recreatieve projecten, waaronder de herinrichting van een aantal oorlogssites en musea in de Westhoek.⁸ In een tweede subsidieronde zal nog eens 5 miljoen euro worden vrijgemaakt voor toeristische evenementen in 2014-2015.⁹ Wat de media betreft heeft de Vlaamse openbare omroep (VRT) een project opgezet voor de honderdjarige

herdenking, waarvan onder meer een fictiereeks en de digitale archivering en ontsluiting van historische interviews met getuigen van de oorlog deel uitmaken.¹⁰

In andere beleidsdomeinen zijn de plannen minder ver gevorderd. In het beleidsdomein cultuur wordt de eeuwherdenking van de Eerste Wereldoorlog vooral binnen de reguliere werking ingepast. Zo voorziet de beheersovereenkomst met FARO (het Vlaams Steunpunt voor Cultureel Erfgoed) dat in de periode 2014-2018 een gedeelte van de werkzaamheden specifiek betrekking zal hebben op de Eerste Wereldoorlog, en staan de reguliere projectsubsidies van het departement Cultuur ook open voor projecten die in het kader van de herdenking passen. Bovendien zijn er een reeks initiatieven die sowieso door het cultureel-erfgoedbeleid ondersteund worden, zoals de werkingssubsidies voor musea zoals het *In Flanders Fields Museum* en voor het memoriaal de IJzertoren. Extra middelen of bijkomende inspanningen, bijvoorbeeld voor het opzetten van specifieke culturele herdenkingsprojecten, zullen niet evident zijn.¹¹ Wat onderwijs betreft, is het voorlopig alleen duidelijk dat het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie, dat binnen het Vlaams onderwijs de inspanningen rond herinneringseducatie coördineert¹², een centrale rol zal spelen bij de herdenking van de Eerste Wereldoorlog. Daarbij is het de bedoeling dat initiatieven tot stand komen in samenwerking met het onderwijsveld.¹³ Het departement Economie, Wetenschap en Innovatie ten slotte onderzoekt hoe in het kader van het herdenkingsproject initiatieven kunnen worden ondersteund, bijvoorbeeld met betrekking tot herinneringseducatie.¹⁴

Om de beleidsdomeinoverstijgende ambitie van het project daadwerkelijk te realiseren, zal de Vlaamse overheid, naast de inspanningen die al verricht werden op het gebied van buitenlands beleid en toerisme, zich meer dan nu het geval is ook moeten gaan engageren in andere beleidsdomeinen zoals onderwijs en cultuur. Dit past ook in het kader van de resolutie betreffende het Vlaamse herinneringsbeleid van het Vlaams Parlement, waarin elk beleidsdomein opgeroepen wordt om inspanningen te doen voor het project.¹⁵

Tot slot wijst het Vlaams Vredesinstituut er op dat de eeuwherdenking van WOI niet alleen beleidsdomeinen maar ook beleidsniveaus overschrijdt. Door samen te werken met – en ondersteuning te verlenen aan – initiatieven die worden genomen door steden en gemeenten, provincies, andere gemeenschappen en gewesten en het federale niveau kan gewaarborgd worden dat de herdenking breed opengetrokken wordt en dat initiatieven gecoördineerd worden. Ook het Vlaams Parlement vraagt in zijn resolutie betreffende het Vlaamse herinneringsbeleid aan de Regering dat “afstemming, samenwerking en ondersteuning wordt nagestreefd met eventuele initiatieven van het federale niveau, de provincies en de gemeenten en andere gemeenschappen en gewesten”.¹⁶

2 Advies

De Vlaamse overheid en het Vlaams Parlement zijn sinds enkele jaren bezig met de voorbereidingen van de komende eeuwherdenking van de Eerste Wereldoorlog in 2014-2018. Uit de plannen blijkt dat beide zich volmondig achter de idee scharen dat de herdenking een vredesgedachte moet uitdragen. In een onderzoeksrapport dat in november 2011 gepubliceerd werd, gaat het Vlaams Vredesinstituut kritisch na hoe deze doelstelling gerealiseerd kan worden.

Met betrekking tot de eeuwherdenking van de Eerste Wereldoorlog adviseert het Vlaams Vredesinstituut:

- Dat de Vlaamse overheid een coherente visie formuleert over hoe ze inhoud en vorm wil geven aan een vredesgezinde herdenking van de Eerste Wereldoorlog, waarbij als aandachtspunten worden vooropgesteld:
 - Dat de vredesgedachte ontstaat van onderuit, door verhalen te vertellen over soldaten, burgers en kinderen die de impact van de oorlog in hun dagelijkse leven ervaren hebben, zonder dat daarbij het grotere historische kader en de structurele dynamieken die de oorlog mogelijk maakten aan de aandacht ontsnappen;
 - Dat herdenkingsinitiatieven en -projecten het oorlogsverleden in al zijn complexiteit en met respect voor het historische kader benaderen, en het verleden niet instrumentaliseren als louter middel om hedendaagse doelstellingen te realiseren;
 - Dat het herdenkingsproject niet alleen zelf een vredesgedachte uitdraagt, maar ook streeft naar een vredevolle herdenkingscultuur, wat concreet betekent dat de diversiteit aan herdenkingstradities en –praktijken erkend en gerespecteerd wordt.
- Dat historici nauwer bij het herdenkingsproject betrokken worden, bijvoorbeeld door hen uit te nodigen voor een overkoepelend adviescomité dat het geheel van het project vanuit wetenschappelijk oogpunt begeleidt, alsook voor specifieke selectiejury's die ingericht worden om subsidies toe te kennen.
- Dat, naast de inspanningen die al verricht werden op het gebied van buitenlands beleid en toerisme, de Vlaamse overheid zich meer dan nu het geval is inspent in andere beleidsdomeinen zoals onderwijs, cultuur, jeugd en media, zodat de beleidsdomeinoverstijgende ambitie van het project daadwerkelijk gerealiseerd wordt. Bovendien beveelt het Vredesinstituut aan om voortdurend aandacht te besteden aan de samenwerking met en ondersteuning van herdenkingsinitiatieven van de provincies en de gemeenten, het federale niveau en de andere gemeenschappen en gewesten.

Eindnoten

- ¹ Vlaamse overheid (2011), *100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen*, brochure, Brussel, p. 5.
- ² Verstreken, J., De Coene, P. en De Klerck, P., Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende *herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, zitting 2008-2009 stuk 2205-1, Vlaams Parlement, 27 maart 2009.
- ³ Van Alstein, M. (2011), *Honderd jaar Eerste Wereldoorlog in het teken van vrede*, Brussel: Vlaams Vredesinstituut.
- ⁴ Meer informatie over het opzet van deze bevraging is te vinden in het rapport p. 37.
- ⁵ Verslag paneldiscussie 3, 'Lessen uit het verleden?', Studiedag '100 jaar Grote Oorlog. Erfgoed, herdenking en herinnering', Brussel, 16 juni 2011. Zie ook Van Driessche, W., 'De kleine oorlog om de Grote Oorlog. De lancering van het project '2014-18' stuit op felle kritiek', *De Standaard*, 12 november 2011.
- ⁶ Van Driessche, W., 'De kleine oorlog om de Grote Oorlog. De lancering van het project '2014-18' stuit op felle kritiek', *De Standaard*, 12 november 2011. De kritiek werd besproken in de plenaire vergadering van het Vlaams Parlement op 16 november 2011 (zie Sintobin, S., Caron, B. & Van Overmeire, K., Actuele vragen tot G. Bourgeois, viceminister-president van de Vlaamse Regering, Vlaams minister van Bestuurszaken, Binnenlands Bestuur, Inburgering, Toerisme en Vlaamse Rand, Vlaams Parlement, Handelingen Plenaire Vergadering van 16 november 2011, 2011-2012).
- ⁷ Projectsecretariaat '100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen' (s.d.), 100 jaar Grote Oorlog in Vlaanderen (brochure), p. 5. Zie ook <http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?fid=500>.
- ⁸ Zie <http://iv.vlaanderen.be/nlapps/docs/default.asp?id=968#2>.
- ⁹ Toerisme Vlaanderen (2011), *Impulsprogramma: thematische oproep 2012. Ondersteuning van evenementen rond de herdenking van 100 jaar Grote Oorlog*, <http://www.toerismevlaanderen.be/sites/toerismevlaanderen.be/files/assets/documents/handleiding%20WO%20-evenementen%20-%20van%20website%2020111128.pdf>.
- ¹⁰ In de loop van 2011 leek het er op dat de VRT, onder druk van besparingen, de ambities van het project enigszins teruggeschoofde had. Voorlopig blijft het afwachten welke draagwijdte het project precies zal hebben. Zie Sintobin, S., Vandaele, W., Tommelein, B. & Decaluwé, C., Vragen om uitleg aan mevr. Ingrid Lieten, Vlaams minister van Media, nrs. 2542, 2536, 2447 en 2516, Vlaams Parlement 2010-2011.
- ¹¹ Verstreken, J., Vraag om uitleg nr. 512 tot mevrouw Joke Schauvliege, Vlaams minister van Cultuur, over de bijdrage van het beleidsdomein Cultuur aan de herdenking van '100 jaar Grote Oorlog', Vlaams Parlement, zitting 2011-2012, 1 december 2011.
- ¹² Het Bijzonder Comité voor Herinneringseducatie (BCH) werd in 2008 opgericht op vraag van de Vlaamse minister van Onderwijs om het herinneringseducatieve aanbod voor het Vlaams onderwijs te coördineren. De prioriteiten van het BCH zijn het overleg tussen de aanbieders, de ontwikkeling van kwaliteitscriteria, en het in kaart brengen van het aanbod. In dit comité zetelen vertegenwoordigers van het ministerie van onderwijs, de pedagogische begeleidingsdiensten van de vier Vlaamse onderwijskoepels, en de pedagogisch verantwoordelijken van enkele representatieve instellingen die werken rond herinneringseducatie in België (vzw Kazerne Dossin, de Auschwitzstichting, Fort van Breendonk, het Instituut voor Veteranen, Jeugd & Vrede vzw, het *In Flanders Fields Museum*, en het netwerk Oorlog en Vrede in de Westhoek). Zie www.herinneringseducatie.be/IS/tabid/93/Default.aspx.
- ¹³ Smet, P. (2009), *Beleidsnota 2009-2014. Onderwijs. Samen grenzen verleggen voor elk talent*.
- ¹⁴ Lieten, I. (2010), Beleidsbrief Innovatie 2010-2011, Vlaams Parlement, stuk 774 (2010-2011) – nr. 1, p. 36.
- ¹⁵ Zie bijvoorbeeld punt 3 ("de mogelijkheden op het vlak van cultuur en vorming maximaal aan te wenden") en punt 4 ("in overleg met de verschillende onderwijsactoren de initiatieven te benoemen die een actuele, op kinderen en jongeren gerichte benadering van de Eerste Wereldoorlog mogelijk maken", bv door schoolreizen aan te moedigen") van Verstreken, J., De Coene, P. en De Klerck, P., Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende *herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, zitting 2008-2009 stuk 2205-1, Vlaams Parlement, 27 maart 2009.
- ¹⁶ Zie punt 1°g). Zie ook punt 10° waarin het Parlement aan de Regering vraagt "met de federale regering onder meer afspraken te maken over de inventarisatie, bewaring en ontsluiting van bronnen en archieven, de burgerlijke en militaire begraafplaatsen en de samenwerking met Defensie" (Verstreken, J., De Coene, P. en De Klerck, P., Voorstel van resolutie betreffende het Vlaamse beleid voor een levende *herinnering aan de Eerste Wereldoorlog*, zitting 2008-2009 stuk 2205-1, Vlaams Parlement, 27 maart 2009).

Het Vlaams Vredesinstituut werd bij decreet opgericht door het Vlaams Parlement als onafhankelijk instituut voor vredesonderzoek. Het Vredesinstituut voert wetenschappelijk onderzoek uit, documenteert relevante informatiebronnen, en informeert en adviseert het Vlaams Parlement en het brede publiek inzake vredesvraagstukken.